HULEFÂ-Yİ RÂŞİDÎN DÖNEMİ OLAYLARI KARŞISINDA ABDULLAH B. ABBAS

Mahmut KELPETİN (*)

Özet: *Bu makalede tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen, Hz. Peygamber'den çok sayıda hadis rivayet etmiş olan Abdullah b. Abbas'ın Hulefâ-yi Râşidîn dönemindeki siyasî, dînî, idârî ve askerî hayattaki faaliyetleri üzerinde durulacaktır.*

Anahtar Kelimeler: *Abdullah b. Abbas, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Cemel, Sıffîn, Hâricîler*

Abdallāh b. Abbās in Relation to the Events During the Period of al-Khulafā'u r-Rāshidūn

Abstract: *In this article the political, religious, administrative and military activities of 'Abdallāh b. 'Abbās during the period of four caliphates will be elaborated. 'Abdallāh b. 'Abbās is considered to be an authority in the branches of tafsir and fiqh and he reported a wide range of hadiths from the Prophet Muhammad.*

Key Words: *'Abdallāh b. 'Abbās, Abū Bakr, 'Umar, Uthmān, 'Alī, Camel, Sıffīn, Kharidjites*

(**) Dr., Mehmet Salih Bal Ticaret Meslek Lisesi Müdürü.
(e-posta: mkelpetin@hotmail.com)

Giriş

Abdullah b. Abbas daha çok ilmî kişiliği ile ön plana çıkmasına rağmen siyasî kimliği ile de Hulefâ-yi Râşidîn döneminde önemli bir yere sahiptir. Makalede Abdullah b. Abbas'ın bu dönemdeki faaliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve bir bütünlük oluşturması açısından Hz. Peygamber dönemindeki hayatı hakkında kısa bilgi verilecektir. Ardından Hulefâ-yi Râşidîn dönemi olaylarındaki üstlendiği rolden bahsedilecektir.

Hz. Peygamber'in amcası Abbas b. Abdulmuttalib'in oğlu olan ve "İbn Abbas" diye şöhret bulmuş olan Abdullah b. Abbas, hicretten üç yıl kadar önce[1] Kureyş kabilesinin müslümanlara boykot uyguladığı dönemde doğmuştur (Belâzürî, 1417/1996: IV, 39; İbn Abdülberr, 1423/2002: s. 423; İbnü'l-Esîr, t.y.: III, 291). Abdullah'ın doğumu, sıkıntılı bir süreçten geçen Hâşimoğulları'nın büyük bir sevinç yaşamasına neden olmuştur. Nitekim babası, doğduğunda onu kucağına alarak Hz. Peygamber'in yanına götürdü. Hz. Peygamber de onun için dua etti ve şefkat gösterdi (İbn Sa'd, 1421/2001: II, 315; Belâzürî, 1417/1996: IV, 39).

Abdullah b. Abbas'ın hicretten muaf tutulanlardan olduğu, yani müstaz'af olan annesiyle birlikte Mekke'de kaldığı rivayet edilmektedir (Zehebî, 1402/1982: III, 333; Çakan-Eroğlu, 1988: I, 76). İbn Abbas'ın Medine'ye gelişi ise Mekke fethi sırasında olmuştur. Hz. Peygamber Mekke Fethi'ne giderken Cuhfe denilen yerde Abbas b. Abdülmuttalib ve ailesi ile karşılaştı. (İbn Hişâm, 1375/1955: IV, 400; İbn Kesîr, 1418/1998: VI, 531).

Ailesi ile birlikte Medine'ye hicret ettikten sonra Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber ile daha rahat ve daha sık görüşme imkânı buldu. Çünkü Hz. Peygamber'in eşlerinden olan Meymûne, İbn Abbas'ın teyzesiydi. Bu sebeple vaktinin çoğunu teyzesinin yanında geçirir ve onun yanında kalırdı. Bu vesileyle Hz. Peygamber'i, daha yakından tanıma fırsatına sahip oldu. İbn Abbas'ın Hz. Peygamber ile bu beraberliği onun ilmî açıdan gelişmesine de katkı sağladı. Hz. Peygamber de Abdullah b. Abbas'ın kendisine karşı olan ilgisini, sevgisini karşılıksız bırakmadı ve sürekli ona iltifatlarda bulundu. Nitekim Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber'in "Allahım! ona Kitab'ı öğret ve dinde mütehassıs kıl!" tarzındaki duasına nail olmuştur (Buhârî, 1992: "'İlim", 17; "Vudû'", 10; İbn Sa'd, 1421/2001: II, 315; Belâzürî, 1417/1996). İbn Abbas Hz. Peygamber vefat ettiğinde on üç yaşında idi (Belâzürî, 1417/1996: IV, 40; İbn Abdülberr, 1423/2002: s. 423; Zehebî, 1402/1982: III, 336; İbn Hacer, 1426/2005: IV, 122). İbn Abbas, iyi bir aile ortamında yetişmiş ve iyi bir eğitim almıştır. Özellikle Hz. Peygamber ile olan yakınlığı ve ilme olan merakı bu döneme ilişkin pek çok kıymetli malzemenin günümüze aktarılmasına vesile olmuştur.

---

[1] Abdullah b. Abbas'ın hicretten beş yıl önce doğduğu da rivayet edilmektedir. Ancak tercih edilen üç yıl önce doğduğudur (İbn Hacer, 1426/2005: IV, 122).

1- Hz. Ebû Bekir Döneminde Abdullah b. Abbas

Hz. Peygamber'in vefatında on üç yaşında olan Abdullah b. Abbas, Hâşimoğulları'nın bir ferdi olarak Hz. Ebû Bekir zamanında siyasî olaylara bulaşmamış; ailesinin kanaatinden farklı bir tutum benimsememiştir. Esasında İbn Abbas, bu dönemde İslâmî ilimlerle meşgul olmuş ve kendini dînî ilimlere adamıştır. İbn Abbas'ın Hz. Ebû Bekir döneminde kendini ilme adamasıyla ilgili olarak Mes'ûdî, şu rivayeti nakletmektedir: Muâviye, İbn Abbas'a, Hz. Ebû Bekir ile ilgili kanaatini sorunca İbn Abbas, Hz. Ebû Bekir'in iyiliği emredip, kötülükten men ettiğini, Kur'an okuduğunu, Allah'tan korktuğunu, gecelerini namazla ve gündüzlerini oruçla geçirdiğini söylemiştir (Mes'ûdî, 1421/2000: III, 61).

2- Hz. Ömer Döneminde Abdullah b. Abbas

a) Danışman Olarak Abdullah b. Abbas

Hz. Ebû Bekir'in vasiyetiyle hilafete geçen Hz. Ömer, hilafet hayatında istişareye büyük önem vermiştir. Aldığı kararların önemli bir kısmını şûra usûlüyle sonuca ulaştırmıştır. Hz. Ömer'in başta Hz. Ali olmak üzere Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Muâz b. Cebel, Übey b. Kâ'b ve Zeyd b. Sâbit gibi sahabenin ileri gelenlerinden meydana gelen bir istişare heyeti bulunmaktaydı (Fayda, 2007: XXXIV, 52). Abdullah b. Abbas da yaşı küçük olmasına rağmen sahabenin seçkinlerinin katıldığı bu meclise davet edilir ve fikirleri dikkate alınırdı. Özellikle onun bazı sıkıntılı noktalarda getirdiği çözümler Hz. Ömer'i fazlasıyla memnun ederdi (İbn Sa'd, 1421/2001: II, 315-320; İbn Abdülberr, 1423/2002: s. 424). Esasında Abdullah b. Abbas'ın ilmî yeterliliği hususunda gerek Hz. Ebû Bekir ve gerekse Hz. Ömer döneminde genel bir kabul vardı. Nitekim onun talebesi Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, İbn Abbas'ın Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde kazâ makamında bulunanların önde gelenlerinden olduğunu rivayet etmektedir. Yine İbn Abbas'ın, fıkıh, hadis, tefsir, megâzî ve şiir hususunda önemli bir kimse olduğunu, huzurunda boyun eğmeyen hiçbir âlimin, istediği ilmi ondan bulamayan hiçbir talebenin bulunmadığını söylemektedir (İbn Sa'd, 1421/2001: II, 317-318).

Hz. Ömer, yaşı genç olmasına rağmen Abdullah b. Abbas'a değer vermekte ve onu "bilmedikleri şeylerde bilgi sahibi olan, gençlerin olgunu ve yaşlıların genci" olarak nitelendirmekteydi (Belâzürî, 1417/1996: IV, 51; Zehebî, 1402/1982: III, 345). Nitekim İbn Abbas'ın Yemen'de bulunan Ya'lâ b. Ümeyye'nin yazdıklarına verdiği cevaplar karşısında Hz. Ömer hayretini gizleyemedi ve onun "ehl-i beytten konuştuğunu" yani Hz. Peygamber'in yolunu takip ettiğini söyledi (İbn Sa'd, 1421/2001: II, 317-318; Bulut, 1987: II, 220).

b) Hz. Ömer ile Suriye Yolculuğu

Kaynaklarda Abdullah b. Abbas'ın Hz. Ömer dönemindeki fetih hareketlerine katıldığına dair herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Sadece Hz. Ömer'in hicretin 17. yılında Suriye'ye gitmek üzere çıktığı seferde onunla birlikte bulunduğundan bahsedilmektedir. Rivayete göre, Medine'den Suriye'ye gitmek üzere hareket eden Hz.

Ömer, Sarğ[2] denilen yerde konakladı. Burada onu aralarında Ebû Ubeyde, Yezîd b. Ebû Süfyân ve Şürahbîl b. Hasene'nin de bulunduğu ordu komutanları karşıladı ve halifeye bölgedeki veba salgınından bahsettiler. Bunun üzerine Hz. Ömer, orada bulunan ensâr ve muhâcirler ile durumu müzakere etti. Görüşmeler sonunda ortaya farklı sonuçlar çıktı. Bazıları salgına aldırmadan yola devam edilmesini, bazıları da geri dönülmesini önerdi. Neticede Hz. Ömer, geri dönmeye karar verdi ve askerlere duyurması için İbn Abbas'ı vazifelendirdi (Taberî, t.y: IV, 56-58; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: II, 515).

c) Hz. Ömer'in Şahadetinde Abdullah b. Abbas

Hz. Ömer 23 (644) yılında haccını tamamlayıp Medîne'ye geri döndüğü günlerde Mugîre b. Şu'be'nin kölesi Ebû Lü'lüe Fîrûz en-Nihâvendî ile karşılaştı. Ebû Lü'lüe, halifeye efendisinin ondan günlük olarak aldığı iki dirhemlik ücretin fazla olduğunu söyledi ve azaltılmasını istedi. Hz. Ömer, Ebû Lü'lüe'nin marangozluk, nakkaşlık ve demircilik yaptığını öğrenince Mugîre'nin ondan aldığı ücretin çok fazla olmadığını bildirdi. Bunun üzerine Ebû Lü'lüe, ertesi gün sabah namazında hançerle Hz. Ömer'i yaraladı ve müslümanların elinden kurtulamayacağını anlayınca da kendisini öldürdü. Hz. Ömer ise yaralanıp namaza devam edemeyeceğini görünce yerine Abdurrahman b. Avf'ı geçirdi (Taberî, t.y: IV, 190-191; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 40; İbn Kesîr, 1418/1998: X, 189-190). Abdurrahman, namazı tamamladıktan sonra Hz. Ömer, kendisine saldıranın kim olduğunu öğrenmesi için Abdullah b. Abbas'ı görevlendirdi. Bir müddet sonra İbn Abbas geri geldi ve ona saldırıda bulunanın Mugîre'nin kölesi Ebû Lü'lüe olduğunu söyledi (İbn Sa'd, 1421/2001: VI, 330).

3- Hz. Osman Döneminde Abdullah b. Abbas

İlk iki halife zamanında ilmî faaliyetleriyle ön planda yer alan Abdullah b. Abbas, Hz. Osman zamanında da bu rolünü muhafaza etti. Bu dönemde de geçmişte olduğu gibi pek çok konuda sahâbenin ileri gelenleriyle birlikte onun görüşlerine de başvurulmuştur.

a) Fetih Hareketlerinde Abdullah b. Abbas

Abdullah b. Abbas, diğer iki halife döneminden farklı olarak Hz. Osman devri itibariyle çeşitli vesilelerle Medîne dışına çıkmaya başladı. Bundan önce muhtemelen yaşı küçük olmasından dolayı fetihlere katıl(a)mayan İbn Abbas, bu dönemden itibaren fetihlerde görev almaya başladı.

Sa'îd b. Âs, Kûfe valiliğine atanmasının ardından daha önce sefer düzenlenmemiş olan Taberistan bölgesine sefere çıktı. Abdullah b. Abbas da aralarında Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Huzeyfe b. Yemân, Abdulllah b. Ömer, Abdullah b. Amr b. Âs ve Abdullah b. Zübeyr gibi seçkin sahabîlerle birlikte bu sefere katıldı (Taberî, t.y: IV, 269).

Abdullah b. Abbas'ın bu dönemde katıldığı bir diğer sefer ise Kuzey Afrika fethidir. Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Mısır'a vali olduktan sonra Kuzey Afrika'ya sefer

---

[2] Sarğ, Medine'ye 13 günlük mesafede, Hicaz ile Suriye'nin kesiştiği mevkide yer almaktadır. Yâkūt 1397/1977: III, 211-212.

düzenlemek için Hz. Osman'dan izin istedi. Hz. Osman, meseleyi ashabıyla istişare ettikten sonra sefer için izin verdi (İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 73). Bu seferde Abdullah b. Abbas, elçilik vazifesini üstlendi ve Herakleios tarafından bölgeye vali olarak atanan Georgios ile müzakerelerde bulundu. Görüşmeler sırasında İbn Abbas, muhataplarının takdirini kazandı ve "Arapların en hayırlısı" sıfatıyla nitelendirildi (İbn Hacer, 1426/2005: IV, 122).

b) Hac Emîri Olarak Abdullah b. Abbas

Hz. Peygamber döneminden itibaren müslümanların hac vazifelerini daha iyi yerine getirebilmeleri için "hac emîri" olarak bir kimse atanırdı. Hz. Osman döneminde de Abdullah b. Abbas, 35 (656) yılında bu vazife ile görevlendirildi. Bu sırada Hz. Osman isyancılar tarafından kuşatma altına alınmıştı. Abdullah b. Abbas, hac emîri olarak görevlendirilmeden önce Muhammed b. Talha, Abdullah b. Zübeyr ve benzeri gençlerle birlikte Hz. Osman'ı korumaktaydı. Böyle bir ortamda Hz. Osman'dan gelen ve hac emîri olarak Mekke'ye gitmesini isteyen teklifine İbn Abbâs, "Bu insanlara karşı savaşmak, hac vazifesinden daha önemlidir" diyerek karşı çıktı. Fakat halifenin ısrarı üzerine emri yerine getirdi (Taberî, t.y: IV, 387; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 149).

c) Kur'an-ı Kerîm'in Çoğaltılmasında Abdullah b. Abbas

Hz. Ömer ile başlayan ve Hz. Osman ile zirveye ulaşan İslâm fetihleri, beraberinde bazı sıkıntıları da getirdi. Özellikle yeni fethedilen yerlerde Araplar dışındaki müslümanlar, kendi bölgelerinde meşhur olan sahabînin Kur'an nüshasını esas alıp öğrenmekte ve kendileri için özel nüshalar çıkarmaktaydılar. Bu durum da bir müddet sonra ihtilaf ve tartışmaların başlamasına neden oldu. Şikâyet ve ihtilafları göz önünde bulunduran Hz. Osman, Hz. Hafsa'nın elindeki Ebû Bekir mushafını çoğalttı. Ardından belli başlı merkezlere gönderdi. İstinsah ve çoğaltma işinin başkanlığını Zeyd b. Sâbit'in yaptığı heyette Abdullah b. Zübeyr, Sâid b. Âs ve Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm görev aldı. Bunlara yardımcı olarak Abdullah b. Abbas'ın da içinde yer aldığı sekiz kişilik bir heyet daha vardı. Neticede heyet üyeleri çalışmalarını başarıyla tamamladı. (Dânî, ty: s. 17-19; Bilmen, 1973: I, 22; Keskioğlu, 1993, s. 96-98; Birışık, 2002: XXVI, 386).

4- Hz. Ali Döneminde Abdullah b. Abbas

a) Danışman Olarak Abdullah b. Abbas

Abdullah b. Abbas, ilk üç halife döneminde siyasî hususlardan ziyade ilmî görüşleriyle ön plandaydı. Ancak kuzeni Hz. Ali'nin halife olmasıyla birlikte siyaset sahnesinde rol almaya başladı. Bir manada yeni halifenin siyasî danışmanlığını üstlenmiş oldu.

Dördüncü halife olarak hilafet makamına gelen Hz. Ali'nin ilk düşüncesi Hz. Osman dönemi valilerini değiştirmekti. Mugîre b. Şu'be bu düşünceye karşı çıktı ve Hz. Ali'ye en azından valiler biat edinceye kadar beklemesini önerdi. Abdullah b. Abbas da benzer düşüncedeydi. İbn Abbas Hz. Ali'ye Muâviye gibi devlet yönetiminde ağırlığı olan Benî Ümeyye mensubu valileri biat işlemi tamamlanıncaya kadar vazifelerinde tutmasını

tavsiye etti. Aksi halde onların Suriye ve Irak halkını halife aleyhine kışkırtabilecekleri uyarısında bulundu. Fakat Hz. Ali, ne İbn Abbas'ın ne de Mugîre'nin tavsiyesini dinledi ve bazı valileri azledip yerine yenilerini atadı (Taberî, t.y: IV, 438-441, 442; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 168-169; 172).

b) Cemel Vak'asın'da Abdullah b. Abbas

Hz. Ali, atadığı yeni valileri görev yerlerine gönderdi. Fakat Kûfe ve Suriye valileri görevlerine başlayamadan geri dönmek zorunda kaldılar. Bu gelişme karşısında Hz. Ali, Kûfe valisi Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Suriye valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'a mektup göndererek onları biat ve itaate davet etti. Ebû Mûsâ, hem kendisinin hem de halkın itaat üzere olduğunu açıklayan bir mektupla cevap verdi. Fakat Muâviye halifenin itaat talebine olumlu cevap vermedi. Bu gelişme üzerine Hz. Ali, Muâviye ile savaşmak için hazırlıklara başladı. Ordu içinde görev alan Abdullah b. Abbas, sağ cephe komutanlığını üstlendi. Medine'de bu gelişmeler yaşanırken Hz. Âişe'nin önderliğini yaptığı bir başka topluluğun (Cemel ashabı) Medine'ye doğru yola çıktığı haberi geldi. Bu gelişme karşısında Abdullah b. Abbas'ın da içinde yer aldığı ordu istikamet değiştirdi ve Basra'ya doğru harekete geçti (Taberî, t.y: IV, 442-445, 455; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 172-175).

Basra'ya doğru hareket eden Hz. Ali, Zûkār'da konakladı. Ordu içinde yer alan Abdullah b. Abbas'ı Eşter ile birlikte Kûfe'ye görüşmelerde bulunması için gönderdi. Elçiler vali Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin yanına gittiler ve ondan Cemel ashabıyla yapılacak mücadelede Hz. Ali'ye destek vermesini istediler. Ebû Mûsâ ise fitneden uzak durmak gerektiğini söyleyerek onların isteklerini geri çevirdi ve halkı da savaştan uzak durmaya çağırdı. İstediği neticeyi elde edemeyen Eşter ve İbn Abbas, kendilerinden önce aynı görevle gönderilen elçiler gibi halifenin yanına geri gelmek zorunda kaldılar (Taberî, t.y: IV, 478-480, 482; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 191-194).

Diğer taraftan Hz. Ali, Hz. Âişe'nin önderliğindeki Cemel ashabıyla barış görüşmelerini gerçekleştirmek üzere Zâbûka'ya[3] geldi. Görüşmeler sonunda her iki taraf, barışa karar vermiş olarak ordugâhlarına döndüler. Aynı günün akşamında Hz. Ali, barışa katkı sağlayabilmek için Abdullah b. Abbas'ı, Hz. Âişe'nin yanına Talha ve Zübeyr de Muhammed b. Talha'yı Hz. Ali'nin yanına gönderdi. Ancak barış yolundaki bu son hamle gerçekleşmedi ve savaş başladı. Yapılan savaş sonucunda Hz. Ali'nin ordusu galip geldi (Taberî, t.y: IV, 505, 506-507; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 206-207).

c) Basra Valisi Olarak Abdullah b. Abbas

Cemel Vak'ası'ndan sonra Hz. Ali, otoritesini sağlamlaştırma yolunda bölgelerden biat almaya devam etti. Bu noktada Basralılar'ın biatini aldı ve Abdullah b. Abbas'ı buraya vali tayin etti. Böylece Hz. Ali'nin siyasî danışmanı rolünü üstlenmiş olan Abdullah b. Abbas, bu vazifeyle birlikte Hz. Ali'nin resmî bürokratı haline geldi (Belâzürî, 1417/1996: IV, 39; Taberî, t.y: IV, 543; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 219; İbn Kesîr, 1418/1998: X, 471). Hz. Ali, halifeliğinin ilk günlerinde İbn Abbas'ı Muâviye

---

[3] Basra yakınlarında, Cemel savaşının yapıldığı yerdir. bk. Yâkūt, 1397/1977: III, 125.

yerine Suriye valiliğine atamayı düşündü. Ancak İbn Abbas, Muâviye'nin kendisini Hz. Osman'a karşılık öldürebileceğini veya Hz. Ali ile olan akrabalığından dolayı hapsedebileceğini düşündü. Bu sebeple bu görevi kabul etmedi (Taberî, t.y: IV, 440; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 169).

Basra valiliği sürecinde Abdullah b. Abbâs, dini konularda da halka önderlik etmiştir. Meselâ ikindi namazından akşama namazına kadar mescidde halka tefsir sohbetlerinde bulunur, ardından minberden inip cemaate namaz kıldırırdı (İbn Kesîr, 1418/1998: XII, 90. Benzer bir rivayet için bk. İbn Sa'd, 1421/2001: VI, 333).

Cemel Vak'ası'ndan sonra Basra valiliğine getirilen Abdullah b. Abbas'ın bu görevden ne zaman ayrıldığı konusunda ihtilaf vardır. Bir rivayete göre İbn Abbas, Hz. Ali'nin şahadetine kadar bu vazife kaldı. Diğer rivayete göre Abdullah b. Abbas, Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin onunla ilgili bir yolsuzluğu halifeye ihbar etmesi üzerine görevinden istifa etti (İbn Sa'd, 1421/2001: VI, 338; Taberî, t.y: V, 141; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 335; İbn Kesîr, 1418/1998: X, 685).

Abdullah b. Abbas'ı istifaya götürdüğü söylenen ikinci tür haberlere göre İbn Abbas vazife sırasında hazineyi suistimal etti ve Ebü'l-Esved ed-Düelî, onu Hz. Ali'ye şikâyet etti. Durumu tedkîk etmek isteyen Hz. Ali, İbn Abbas'ı sıkı bir mâlî teftişe tabi tutmak istedi. Abdullah b. Abbas, suçlamaların yersiz olduğunu ifade etti. Ancak Hz. Ali'nin ısrarı karşısında Abdullah b. Abbas istifa etti ve devlet hazinesinden yüklü bir miktarı da alarak yakınlarıyla birlikte Mekke'ye doğru hareket etti (Taberî, t.y: V, 141-142; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 335-336; İbn Kesîr, 1418/1998: X, 685-686).

Taberî'nin Ebû Mihnef kanalıyla naklettiği bu rivayet, Batılı yazarlar tarafından ilgi çekici bulunmuş ve sübûtu kat'î bir iddia gibi üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Meselâ F. Buhl, Abdullah b. Abbas'ın şehri terk etmeden önce hazineden altı milyon dirhem aldığını iddia etmekte ve İbn Abbas hakkında "yalancı", "namussuz", "hilekâr" ve "düzenbâz" gibi ifadeler kullanmaktadır (F. Buhl, 1997: I, 26-27). Öte yandan Buhl'ün bu üslûbu müsteşriklerin de tepkisine neden olmuştur. Nitekim aynı ansiklopedinin ikinci baskısında L. Veccis Vaglieri, İbn Abbas'ın Basra valiliğinden ayrılırken hazineye el koymuş olabileceğini ancak bunun müslüman toplum nazarında aleyhine hiçbir etki yaratmadığını, onun güvenilir kişiliğine gölge düşürmediğini, bu hususta onu haklı kılacak kuvvetli gerekçelerin bulunduğunu, bu sebeple bu tür iddiaların bir değer taşımadığını söylemiştir (L. Veccia Vaglieri, 1960: I, 40). Esasında Taberî'nin senediyle naklettiği bu haberin rivayet zincirinde yer alan Ebû Mihnef Lût b. Yahya, cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından eleştirilmiştir. Onun hakkında "güvenilmez", "hadisi kabul edilmez" "zayıftır" "aşırı bir Şiî'dir gibi hükümler verilmiştir (Ukaylî, 1404/1984: IV, 18-19; İbn Ebû Hatim, 1371-73/1952-53:VII, 182; İbn Adî, 1404-1405/1984, VI, 2110). Yine bu senede göre haberi kendisinden duyanlar da belli değildir. Dolayısıyla haberin ravileri, isimleri meçhul bazı kişilerdir. Yine yolsuzluk iddiasını gündeme getiren Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye İbn Abbas'ın tahkir edici sözler söylediği ve bu nedenle aralarında şahsî bir sürtüşmenin olduğu, Basra'dan ayrıldığı sırada hazineden aldığı malların birikmiş alacağı ve feyden kendi payına düşen miktar olduğu da bu iddia ile birlikte zikredilenler arasındadır (Çakan-Eroğlu, 1988: I, 77).

Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber'in ve Hulefâ-yi Râşidîn'in tamamının övgü ve iltifatlarına mazhar olan bir kimsedir. Yine tefsir ve fıkıh meselelerinde otorite olarak kabul edilen ve kendisinden faydalanılan biridir. Dolayısıyla onun seçkin kişiliğine gölge düşürecek, dayanaktan yoksun bu tür iddialarla aleyhine hüküm bina etmek doğru değildir.

Bütün bu açıklamalardan sonra Abdullah b. Abbas'ın Basra valiliğinden Hz. Ali'nin vefatından sonra ayrıldığı sonucuna varmak daha makuldür.

d) Sıffin Savaşı ve Abdullah b. Abbas

Hz. Ali, Cemel Vak'ası'ndan sonra Kûfe'ye döndü ve diğer şehirlerden biat talep etmeye devam etti. Bu amaçla Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi kendisini biate davet etmesi için Suriye'ye, Muâviye'nin yanına gönderdi. Ancak olumlu netice alamadı. Savaşın kaçınılmaz olduğunu gören Hz. Ali, bölge valilerine haber gönderip sefer için hazırlanmalarını emretti. O esnada Basra valisi olan Abdullah b. Abbas da beraberindeki askerlerle birlikte orduya dâhil oldu. Muâviye ise Hz. Ali'nin yola çıktığını öğrenince ordusuyla birlikte Irak istikametine doğru hareket etti (Belâzürî, 1417/1996: IV, 39; Taberî, t.y: IV, 562; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 236).

Sıffin ovasında iki taraf da yerini aldığında gruplar arasında çatışmalar başladı. Bu esnada Amr b. As, Muâviye ile görüştükten sonra Abdullah b. Abbas'a mektup yazıp ondan Hz. Ali nezdinde girişimlerde bulunmasını ve savaşı durdurmasını istedi. Abdullah b. Abbas verdiği cevapta Amr'a, niyetinin menfaat içerdiğini ve asıl niyetinin Mısır'ın valiliğini geri almak olduğunu yazdı (İbn Kuteybe, 1967: I, 89-90).

Gittikçe şiddetlenen Sıffin savaşında Hz. Ali, son darbeyi indirmek üzere taarruza geçti. Ancak Muâviye'nin danışmanı Amr b. Âs, askerlerine Kur'an sayfalarını mızrakların ucuna takmalarını ve karşı tarafı Kur'an'ın hükmüne çağırmalarını önerdi. Bu teklif karşısında Hz. Ali'nin ordusundaki askerler tereddüt etti ve özellikle kurrâ savaşın durdurulmasını istedi. Bundan sonra iki tarafı temsil etmek üzere hakemlerin seçilmesine ve onların Kur'an hükmüne göre halifelik meselesini çözüme kavuşturmalarına karar verildi. Yapılan görüşme sonunda Amr b. Âs, Muâviye tarafının hakemi olarak belirlendi. Hz. Ali'nin hakem tespiti ise karışıklıklara yol açtı. Hz. Ali, kendisini temsilen öncelikle Abdullah b. Abbas'ı önerdi. Ancak Eş'as ve taraftarları "Ha sen, ha İbn Abbâs hakem olmuş. Bunun bir farkı yok!" (Taberî, t.y: V, 51; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: V, 272) diyerek itiraz ettiler. Bunun üzerine Eşter en-Nehaî, Ahnef b. Kays hatta Ebü'l-Esved ed-Düelî (İbn Abdürabbih, 1393/1973: IV, 346) hakem olarak teklif edildi. Ancak Eş'as ve taraftarları bunların hiçbirini kabul etmedi ve Ebû Mûsâ üzerinde ısrar ettiler. Hz. Ali de bu teklifi kabul etmek zorunda kaldı (İbn Sa'd, 1421/2001: VI, 338; Taberî, t.y: V, 48-51; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: V, 269- 272; Zehebî, 1402/1982: II, 395; Yiğit, 2009: XXXVII, 107-108).

e) Tahkim Olayı ve Abdullah b. Abbas

Amr b. Âs ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin hakem olarak tayin edilmesinden sonra tarafların görüşmeler sırasında uyacakları kurallar belirlendi. Öncelikle iki taraf da verilecek hükme uymayı taahhüt etmekteydi. Yine halifelik meselesinin çözümünde önce Kur'an'a müracaat edilecek, Kur'an'da hüküm bulunmaz ise sünnete başvurularak çözülecekti.

Diğer taraftan Abdullah b. Abbas, hakemler bir araya gelmeden önce Ebû Mûsâ'yı Amr b. Âs'a karşı dikkatli olması noktasında uyardı. Mes'ûdî'nin çokça eleştirilen bu rivayetine göre İbn Abbas, Hz. Ali'ye Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a biat edenlerin biat ettiklerini, dolayısıyla onda hilafetten uzaklaştırılmayı gerektirecek hiç bir durum olmadığını ve yine Muâviye'de de hilafete yaklaştırılmasını gerektirecek hiç bir özelliğin bulunmadığını söyledi. Yine İbn Abbas, Amr'ın İslâm'daki önceliğini ve yaşlılığını öne sürüp ona kendisinden önce söz vermek isteyebileceğini, bu sebeple onun hilelerine kanıp önceden konuşmamasını ve ona karşı hazırlıklı olmasını belirtti (Mes'ûdî, 1421/2000: II, 392).

Uzun süren görüşmeler sonunda hakemler Hz. Ali ve Muâviye'nin bu işin dışında bırakılmasına karar verdi. Müzakere öncesinde İbn Abbas, Ebû Mûsâ'yı Amr'ın hilelerine karşı uyarmasına rağmen, bu kararı önce Ebû Mûsâ ilan etti. Ancak Amr, alınan kararın aksine Muâviye'yi halife tayin ettiğini bildirdi (Ya'kūbî, 1413/1993: II, 90-91; Taberî, t.y: V, 68-71; Mes'ûdî, 1421/2000: II, 392-396; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 282-286).

Kaynakların tamamında tahkim görüşmelerinin bu sonuca varmasında Ebû Mûsâ'nın Abdullah b. Abbas'ın uyarılarını dikkate almamasının etkili olduğu rivayet edilmektedir. Yani Abdullah b. Abbas, müzakereler başlamadan nelerin yaşanabileceğini öngörmüş ve sonunda da tahminleri aynen gerçekleşmiştir. Ancak Abdullah b. Abbas'ı "her şeyi önceden bilen, ileri görüşlü/kâhin", Amr'ı "hilekâr" ve Ebû Mûsâ'yı "saf", olarak gösteren bu tür rivayetler doğru olmamalıdır.[4]

Görüşmelerin tamamlanmasından sonra Ebû Mûsâ, halifelikten azlettiğini ilan ettiği Hz. Ali'nin yanına gitmek istemedi ve Mekke'ye döndü. Bu nedenle hakemlerin vardığı

---

[4] Tahkim olayı ile ilgili mevcut rivayetleri değerlendiren Ahmet Önkal, Amr'ın Ebû Mûsâ'yı aldatarak ihanet ettiğine inanmanın mümkün olmadığını söylemektedir. Ona göre Mes'ûdî'nin rivayetlerinde yer aldığı gibi hakemler müzakereleri sonunda Ali'yi de, Muâviye'yi de halifelikten uzak tutup işi, müslümanların meşveretine bırakmaya karar vermişler, anlaşma metnine bu şekilde ittifak ettikleri hususları yazıp mühürledikten sonra birbirinden ayrılmışlardır. Bundan sonra müzâkere mahallinde bir takım olayların cereyanına dâir yapılan nakiller güvenilir olmadığı gibi, esasen makul ve mantıkî de değildir. Bu tarzdaki rivayetler, Emevîler'i ve taraftarlarını takbîh etmek üzere Emevîler'in hasmı durumunda bulunan çeşitli gruplar tarafından uydurulmuş; bu uydurma rivayetleri de bazı tarihçiler dönemlerinin ve takip ettikleri metodun bir özelliği olarak olduğu gibi nakletmişlerdir. Geniş bilgi için bk. Önkal, 2004: sy. 1, 55-68.

neticeyi Hz. Ali'ye bildirme vazifesini Abdullah b. Abbas ve kafile başkanı Şüreyh b. Hanî' üstlendi (Taberî, t.y: V, 71; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 285-286).

f) Hâricîler ve Abdullah b. Abbas

Hz. Ali ve Muâviye arasında meydana gelen çekişmeyi sona erdirmek için hakemlerin tayin edilmesi Hz. Ali'nin ordusunda yeni bir bölünme meydana getirdi. Eş'as b. Kays, hakemlerin aralarında karar verdiği *tahkimnâme*'yi okuduğu sırada Temîmliler'in bir kısmı "lâ hükme illâ lillâh" diyerek meselenin hakemlerin kararına bırakılmasına itiraz etti. Ardından da çoğu Temîm kabilesinden yaklaşık 12.000 asker Kûfe dönüşü sırasında ordudan ayrıldılar ve Kûfe yakınlarındaki Harûrâ'ya yerleştiler (Belâzürî, 1417/1996: III, 110; Taberî, t.y: V, 55, 63; Mes'ûdî, 1421/2000: II, 389-390).

Hârûrâ'ya çekilen Hâricîler, Sıffin'de Hz. Ali'nin ordusunda yer alan Şebes b. Rib'î et-Temîmî'yi askeri kumandan, Abdullah b. Kevkâ el-Yeşkürî'yi de namaz kıldırmak üzere imam seçtiler. Bu yeni gelişme karşısında Hz. Ali, onların durumunu yerinde görmek için Abdullah b. Abbas'ı Harûrâ'ya gönderdi (Belâzürî, 1417/1996: III, 114, 129; Ya'kūbî, 1413/1993: II, 92; Taberî, t.y: V, 63, 64). Yapılan görüşmede Abdullah b. Abbas, çeşitli deliller getirdi ve onlara yaptıkları davranışın yanlışlığını anlattı. Meselâ İbn Abbas hakem tayininin meşruluğunu ispat için eşler arasındaki ayrılığı anlatan "Erkeğin ailesinden bir hakem gönderin" (Nisâ, 4/35) âyeti ile haram kılınanı avlamanın kefareti ile ilgili olan "İçinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder (öldürülen avın dengini takdir eder)" (Mâide 5/96) âyetini delil gösterdi.[5] Hâricîler ise Allah'ın hüküm verdiği bir meselede insanların hakem tayin etme haklarının bulunmadığını, sadece bu kararı uygulamakla yükümlü olduklarını söyleyerek bu delilleri kendi kanaatlerine göre yorumladılar. Ayrıca Hâricîler, zikredilen âyetlerde hakemin âdil vasfından bahsedildiğini ancak Amr b. Âs'ın bu özelliği taşımadığını, yine isyanları sebebiyle Muâviye ve onun yolundan gidenleri Allah'ın yoluna döndürene kadar savaşmaları gerektiğini belirttiler (Belâzürî, 1417/1996: III, 122; Taberî, t.y: V, 64-65; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 280-281. Ayrıca bk. Ayar, 2008: VIII, sy. 1, 77-83).

Bu son gelişme üzerine Hz. Ali, Hâricîler'in karargâhına giderek onlara tahkimi anlattı ve davranışlarının hatalı olduğunu belirtti. Bu görüşmenin sonunda Hâricîler'den yaklaşık 6.000 kişi, Hz. Ali'nin tahkimden vazgeçtiğini düşündü ve onunla birlikte Kûfe'ye döndü. Halife, tahkim fikrinden vazgeçmediğini söyleyince de Kûfe'yi terk ettiler (Taberî, t.y: V, 65-66; İbnü'l-Esîr, 1422/2002: III, 281-282). Bu gelişme üzerine Hz. Ali, Abdullah b. Abbas'ı tekrar Hâricîler'in yanına gönderdi. Müzâkereler sonunda İbn Abbas'ın telkinleriyle 2.000[6] kadar Hâricî, düşüncelerinden vazgeçti ve Hâricî fırkasını terk etti (Belâzürî, 1417/1996: III, 122-123, 126-129).

---

[5] Hâricî-İbâzî ve Sünnî kaynaklarda, söz konusu görüşmenin seyri hakkında farklı ifadeler yer almakla birlikte görüşmelerin oldukça çetin geçtiği, müzakere sonunda bazı Hâricîler'in fikir değiştirerek kendi gruplarından ayrıldığı belirtilmektedir. Geniş bilgi için bk. Fığlalı, 1978: XXII, 246-275.

[6] Bir başka rivayete göre 500 kişi dönmüştür (Belâzürî, 1417/1996: III, 128).

Mümtaz bir kişiliğe sahip olan İbn Abbas, Hz. Ali'nin vefatından sonra ilmî otoritesini daima korumuştur. Bu dönemde kendisine yapılan halifelik tekliflerine itibar göstermemiş ve Emevîler zamanında yetmiş yaşlarında iken Tâif'te vefat etmiştir (Belâzürî, 1417/1996: IV, 71; İbn Abdülberr, 1423/2002: s. 423).

Sonuç

Hicretten üç yıl kadar önce doğan ve Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olan Abdullah b. Abbas, akrabalık bağı sayesinde vaktinin çoğunu Hz. Peygamber ile geçirdi. Bu süre zarfında Hz. Peygamber'i daha yakından tanıma fırsatı buldu. Özellikle bu birliktelik onun ilmî açıdan zenginleşmesini ve Hz. Peygamber'e ait mirasın sonraki nesillere aktarılmasını sağladı.

Abdullah b. Abbas, ilk iki halife döneminde daha ziyade ilmî kişiliğiyle ön plana çıkmıştır. Özellikle Hz. Ömer İbn Abbas'ı müsteşarı gibi gördü ve pek çok konuda sahabenin önde gelenleriyle birlikte onun görüşüne başvurdu; istişare meclislerinde bulunmasını istedi. Hz. Osman devriyle birlikte Abdullah b. Abbas'ın, yeni sorumluluklar üstlendi. Bu dönemde çeşitli vesilelerle Medine dışına çıkmaya başladı. Mesela elçilik vazifesiyle Afrika seferine katılması, Taberistan fethine iştirak etmesi bu hususta verilebilecek en iyi örneklerdendir.

Abdullah b. Abbas, kuzeni Hz. Ali'nin halifeliğiyle birlikte siyaset sahnesinde belirgin roller üstlendi. Bir anlamda onun siyasî danışmanı oldu. Hz. Ali'nin hem destekçisi hem de yanlış gördüğü uygulamalarda onu ikaz eden bir kimse idi. Sıkıntılı bir dönemde halife olan kuzeninin başarılı olması için çok büyük gayret gösterdi. Zaman zaman valilerin görevlerinden alınması örneğinde olduğu gibi Hz. Ali, tavsiyelerini dinlememiş olsa da ona destek vermekten kaçınmadı. Cemel ve Sıffîn savaşlarında, tahkîm sürecinde Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Özellikle Hâricîler ile yapılan dînî tartışmalarda aktif rol üstlendi. Onlardan önemli bir kısmının Hâricî fırkasını terk etmesini sağladı.

Netice itibariyle Abdullah b. Abbas, Hulefâ-yi Raşidîn dönemi siyasî ve soysal olaylarında sahip olduğu mümtaz kişiliği ile ilmî otoritesini ve siyasî itidalini muhafaza etmiştir. Bu dönemde verdiği kararlarda muhataplarının kimliğine ve mevkilerine bakmamış; düşüncesini ve fikirlerini rahatlıkla dile getirmiştir.

Kaynakça

Ayar, Kenan (2008). "Hâricîlerin Hz. Ali'den Ayrılış Süreci", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, sy. 1, www.dinbilimleri.com.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya (1417/1996). *Ensâbü'l-eşrâf*, I-XIII, nşr. Süheyl Zekkâr-Riyâz Ziriklî, Beyrut.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1973). *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn*, İstanbul.

Birışık, Abdülhamit (2002). "Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, Ankara.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil (1992). *el-Câmi'u's-sahîh*, I-VIII, İstanbul.

Buhl, F. (1997). "Abdullah", *İslâm Ansiklopedisi*, I, Eskişehir.

Bulut, Ahmet (1987). "'Abdullâh b. 'Abbâs'ın Şahsiyeti ve İlmî Faâliyetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 2, Bursa.

Dânî, Saîd b. Osmân (t.y.). *el-Muknî' fî ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr*, nşr. M. Sâdık Kamhâvî, Kahire.

Fayda, Mustafa (2007). "Ömer", *DİA*, XXXIV, İstanbul.

Fığlalı, E. Ruhi (1978). "Hâriciliğin Doğuşu ve Fırkalara Ayrılışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXII, Ankara.

İbn Abdülberr, Muhammed (1423/2002). *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, nşr. Âdil Mürşid, Ürdün.

İbn Abdürabbih, Ahmed b. Muhmmed (1393/1973). *el-'İkdü'l-ferîd*, I-VII, nşr. Ahmed Emîn v.dğr., Kahire.

İbn Adî, Abdullah b. Adî el-Cürcânî (1404-1405/1984). *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, I-VIII, nşr. Lecne mine'l-muhtassîn, Beyrut.

İbn Ebû Hâtim, Abdurrahman b. Ebû Hâtim (1371-73/1952-53). *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Haydarâbâd.

İbn Hacer (1426/2005). *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* I-IX, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvız v.d., Beyrut.

İbn Hişâm, Abdülmelik (1375/1955). *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I-IV (I, 364 s.; II, 365-834; III, 1-358; IV, 359-776). nşr. Mustafa es-Sakkâ v.dğr., Kahire.

İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer (1418/1998). *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XX, nşr. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Cîze.

İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim (1967). *el-İmâme ve's-siyâse*, I-II, nşr. Tâhâ Muhammed Zeynî, Kahire.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (1421/2001). *et-Tabakātü'l-kübrâ*, I-XI, nşr. Ali M. Ömer, Kahire.

İbnü'l-Esîr, Ali b. Muhammed (1422/2002). *el-Kâmil fi't-târîh*, I-IX, nşr. Halîl b. Me'mûn Şîhâ, Beyrut.

Keskioğlu, Osman (1993). *Nüzûlünden Günümüze Kuran-ı Kerim Bilgileri*, Ankara.

Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin (1421/2000). *Mürûcü'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, I-IV, Beyrut.

Önkal, Ahmet (2004). "Tahkim Olayı Üzerine Bir Değerlendirme", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsıkîsi Dergisi*, sy. 1, Konya.

Taberî, Muhammed b. Cerîr (t.y). *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, I-XI, nşr. M. Ebü'l-Fazl, Beyrut.

Temmâvî, S. Muahmmed (1993). *Hz. Ömer ve Modern Sistemler*, trc. M. Vesim Taylan (Farûkî). İstanbul.

Ukaylî, Muhammed b. Amr b. Mûsâ (1404/1984). *Kütâbü'-d-Du'afâ'i'l-kebîr*, I-IV, nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, Beyrut.

Veccia Vaglieri, L. (1960). "'Abd Allâh b. Al-'Abbâs", *The Encyclopaedia of Islam* (new edition). I, Leiden.

Ya'kūbî (1413/1993). *Târîhu'l-Ya'kūbî*, I-II, nşr. Abdülemîr Mühennâ, Beyrut.

Yâkūt, Ebû Abdullah er-Rûmî el-Hamevî (1397/1977). *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Beyrut.

Yiğit, İsmail (2009). "Sıffin Savaşı", *DİA*, XXXVII, İstanbul.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed (1401-1405/1981-85). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, I-XXIII, nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr., Beyrut.